

Ατελέσφορα Σχέδια για το «Λόφο Μηχανικού». Συμβολή στη Μελέτη της Πολεοδομικής Εξέλιξης των Σερρών.

Λ. Θεοδωρίδου – Σωτηρίου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωπληροφορικής & Τοπογραφίας, ΤΕΙ Σερρών

Τέγμα Μαγνησίας, 62124 Σέρρες

Τηλ.: 2321049161, Φαξ: 2321049107, E-mail: mtheod@teiser.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η μελέτη των χωρικών μετασχηματισμών ενός φυσικού εξάρματος στην παλιά πόλη των Σερρών επιχειρεί να τεκμηριώσει τη γενικότερη υπόθεση, ότι οι αλλαγές χρήσεων γης μετασχηματίζουν το αστικό τοπίο, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην καταγραφή της πολεοδομικής ιστορίας της πόλης. Η επιλογή του «λόφου μηχανικού» συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά ενός παλίμψηστου. Βρισκόταν στο δυτικό όριο της βυζαντινής πόλης και διασχίζονταν κατά μήκος από τον οχυρωματικό περίβολο. Προς νότο γειτνιάζε με την κεντρική πύλη εισόδου, ενώ δυτικότερα, έρεε, ως φυσικό όριο, ανοικτός χείμαρρος. Η περιοχή πυρπολήθηκε το 1913 και το 1920 σχεδιάστηκε στη θέση της ένα περιαστικό άλσος. Η επικάλυψη του παραρρέοντα χείμαρρου ενοποίησε τον ιστορικό πυρήνα της πόλης με τις δυτικές επεκτάσεις και ανέδειξε τη θέση και την αξία του εξάρματος. Το 1932 επιλέχθηκε για τη χωροθέτηση ενός μεγάλου (ανεκτέλεστου) στρατιωτικού νοσοκομείου και ταυτόχρονα στη νότια προνομιακή θέση εγκαταστάθηκε το φρουραρχείο της πόλης. Λίγα χρόνια αργότερα, το δυτικό τμήμα εκποιήθηκε ως δημοτική γη, περιορίζοντας το δημόσιο χαρακτήρα στην κορυφή του εξάρματος. Η ένταξη στο ρυμοτομικό σχέδιο το 1958 αλλοίωσε περαιτέρω τα χαρακτηριστικά του και σήμερα αποτελεί τόπο συμβίωσης υπολειμμάτων του παρελθόντος, νεωτέρων κατασκευών και αφρόντιστου πράσινου.

Λέξεις κλειδιά: αστικός μετασχηματισμός, αστική ιστοριογραφία, ελληνική πόλη

ABSTRACT: The aim of this paper is to discuss the general assumption that changes in land use may transform the urban landscape. A close examination of the spatial transformation of a dominant ground elevation at the old city of Serres is the case study to elaborate our arguments. The so-called «engineer's hill» was located at the west end of the old Byzantine city and traversed by the fortification wall. On the south it was adjacent to the main gate of the fortification, while further west, an open stream used as a natural boundary. The whole area got burned down in 1913 and in 1920 a new suburban park was designed in its place according to the zoning system. A few years later they managed to unify the old district and the city's western expansion by covering the open stream, that was considered as an obstacle to the city's growth. In 1932, the hill was chosen as the prime location of a large military hospital, which however was never constructed. A reference to this military project is the still existing garrison that was established at the southern end of the area. A few years later, the west side was sold as municipal land to receive refugee's settlements, limiting the public domain at the top of the hill and finally in 1958 it got integrated into the city grid. Today is a place of cohabitation for ruins of the past, limited green and modern constructions, totally transformed and invisible into the urban fabric.

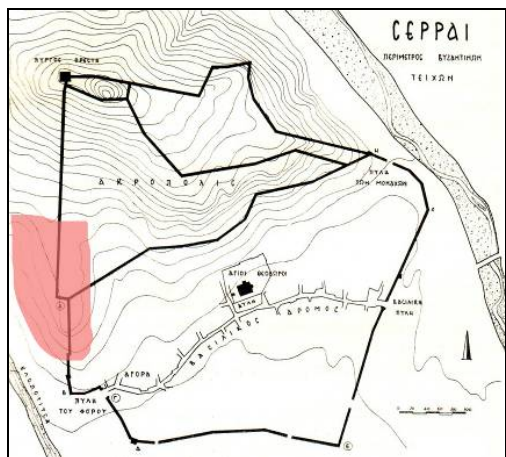
Key words: urban transformations, urban historiography, Greek town

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έναυσμα για την παρούσα μελέτη αποτέλεσε το ανεκτέλεστο σχέδιο για ένα στρατιωτικό νοσοκομείο στο «λόφο μηχανικού» των Σερρών. Το νοσοκομείο δυναμικότητας 100 κλινών μελετήθηκε βάσει προγράμματος «συνταχθέντος παρά της Υγειονομικής Υπηρεσίας Στρατού» ανέφερε σε δημοσίευσμά του στο περιοδικό Τεχνικά Χρονικά το 1933 ο αρχιτέκτονας Ανδρέας Κριεζής [1]. Θα κτιζόταν προ του υπάρχοντος δημοτικού νοσοκομείου «επί της ράχως του προ αυτού ευρισκομένου λόφου» με εισοδο από βορρά και «εστραμμένην την πλευράν εις ήν ευρίσκονται τα δωμάτια των ασθενών προς μεσημβρίαν». Στη συνέχεια του άρθρου ο αρχιτέκτονας περιέγραφε αναλυτικά το κτιριολογικό πρόγραμμα και παρέθετε σχέδια κατόψεων, όψεων και τομών όλων των περιλαμβανομένων κτιρίων.

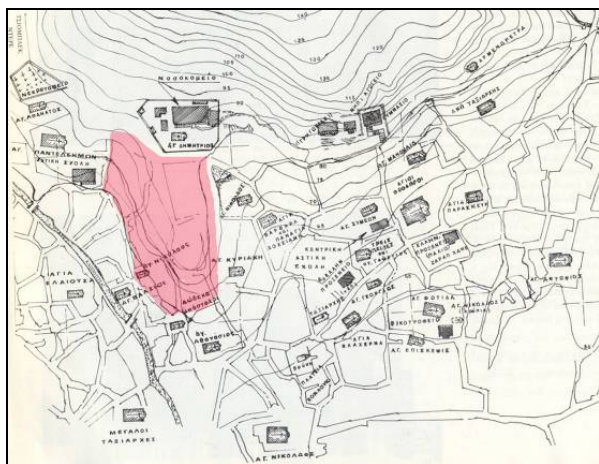
Γιατί επιλέχθηκε ο συγκεκριμένος χώρος για τη χωροθέτηση ενός τόσο μεγάλου έργου, ποιά άλλα νοσηλευτήρια υπήρχαν στην πόλη κατά το μεσοπόλεμο, ποιά η σημασία και τα διάφορα σχέδια για την αξιοποίηση του λόφου, ήταν τα ερωτήματα που ευθύς εξαρχής τέθηκαν.

Ο «λόφος μηχανικού», το εξάρμα δηλαδή του εδάφους στα βορειοδυτικά της παλιάς πόλης εκτεινόταν έξω από την Ακρόπολη ή εσωτερικό φρούριο, στο κατοικημένο (κυρίως από ελληνορθόδοξους) βαρόσι και αποτελούσε διαχρονικά σημαντικό τοπόσημο. Το «λόφο μηχανικού» διέσχισε η βυζαντινή οχύρωση της πόλης, συγκεκριμένα το δυτικό τμήμα του τείχους, που ξεκινούσε από τον πύργο του Ορέστη στην Ακρόπολη και κατέληγε λίγο παρακάτω στην πύλη του Φόρου (της αγοράς/forum, τουρκιστί κονλούκι). Ίχνη της οχύρωσης είναι ορατά ακόμη και σήμερα στο «λόφο μηχανικού» και λωρίδα γης γύρω απ' αυτά έχει χαρακτηριστεί ως ζώνη πρασίνου (χάρτης 1).

Χάρτης 1 - Το ίχνος του βυζαντινού τείχους και η θέση του λόφου (σχεδίαση υποβάθρου Ν. Νικολάου, 1964).

Λίγο δυτικότερα υπήρχε ένα φυσικό όριο, ο ανοικτός τότε χειμαρρός της Κλοποτιτίας. Η ευρύτερη περιοχή ήταν μέχρι τον εμπρησμό κατάστικτη (χάρτης 2) από βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς ναούς και ναϊδρία [2]- [3].

Χάρτης 2 - Η περιοχή κατάστικτη από ναούς (σχεδίαση υποβάθρου Κ. Παχάδος, 1984)

Ο λόφος, αποτυπώθηκε ως τμήμα της πυρκαϊούστου ζώνης και στο πρώτο εγκεκριμένο σχέδιο του 1920 εμφανιζόταν εκτός σχεδίου μεν, για τον οποίο όμως είχε ληφθεί ειδική μέριμνα: εντασσόταν σ' ένα καλοσχεδιασμένο ασύλλιο με χαραγμένες διαδρομές παράλληλα με τις ισοψείς καμπύλες. Πρόκειται για ένα εντυπωσιακό σχέδιο που αντανakλούσε τις τότε «νέες» τάσεις στο σχεδιασμό αστικών περιοχών, με ελευθερία στη χάραξη των καμπυλών και κηποτεχνική διαμόρφωση. Το ασύλλιο συνδεόταν λίγο νοτιότερα με μια πλατεία, ένα κέντρο αναψυχής για την πόλη, όπου λειτουργήσε αργότερα δημοτικός κήπος (σημερινή πλατεία ΙΚΑ) [4]-[5]. Μια αξονική πρόσβαση με σκαλάκια οδηγούσε από τη νότια πλευρά προς το υψηλότερο σημείο του εξαίματος, το οποίο

παρέμεινε γυμνό από πράσινο, ώστε να αναδειχθούν οι αρχαιότητες (χάρτης 3).

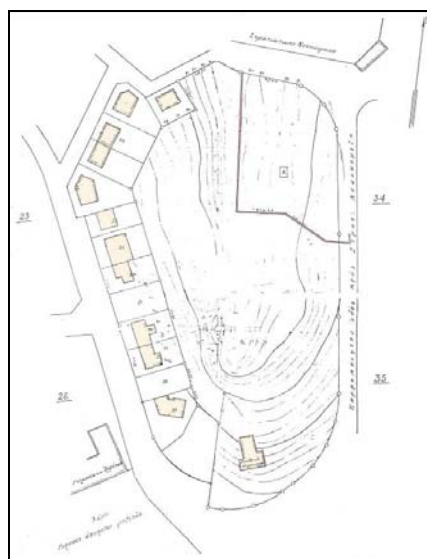

Χάρτης 3 Η περιοχή στο σχέδιο του 1920 (ανασχεδίαση Α. Γερόλυμπου)

Στην αρχική αυτή φάση κατασκευάστηκε μόνο μια τεράστια δεξαμενή νερού (που διατηρείται μέχρι σήμερα) και τροφοδοτούσε το δίκτυο υδροδότησης της πόλης.

II. ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΧΡΗΣΕΩΝ

Αν και στα σχέδια η περιοχή παραμένει για τα επόμενα χρόνια χαρακτηρισμένη ως ζώνη πρασίνου, η πλημμυρίδα των προσφύγων, που διπλασίασε τον πληθυσμό της πόλης μετά το 1922 και το οξύ στεγαστικό πρόβλημα των γηγενών αστέγων οδήγησε στην καταπάτηση του χώρου. Μπροστά στο πρόβλημα ο Δήμος Σερών επέτρεψε την ανέγερση οικιών και προχώρησε αργότερα σε οικοπεδικές εκποιήσεις μεταβάλλοντας ουσιαστικά τις χρήσεις γης (χάρτης 4).

Χάρτης 4 - Η αποτύπωση του 1958. (πηγή: αρχείο Δήμου Σερών)

Τελικά τμήμα της περιοχής ρυμοτομήθηκε με το από 24-9-1958 διάταγμα (ΦΕΚ 153, τχ. Α', 7-10-1958) και δημιουργήθηκαν τα πολύγωνα 399, 400, 401, 402 και 403. Στο σχέδιο που συνοδεύει το διάταγμα τροποποίησης εμφανίζεται μια αξονική κλιμακωτή πρόσβαση στο χώρο της δεξαμενής (χάρτης 5).

Χάρτης 5 - Η ρυμοτόμηση του 1958
(πηγή: αρχείο Δήμου Σερρών)

Η πρόσβαση καταργήθηκε αργότερα και ο χώρος ενσωματώθηκε στο οικόπεδο του στρατού. Το Ο.Π. 404 οριοθετήθηκε πρόσφατα και χαρακτηρίστηκε εξαρχής ως περιοχή πρασίνου (ΦΕΚ 2/7-6-1985, 20/17-12-1987 και ΦΕΚ 183/25-2-1992 (τροποποίηση στο Ο.Π. 403). Έτσι με αλληπάλληλες τροποποιήσεις του σχεδίου διαμορφώθηκε η σημερινή κατάσταση.

Επομένως η χωροθέτηση ενός στρατιωτικού νοσοκομείου στο «λόφο μηχανικού» κατά τη ρευστή δεκαετία του 1930 ήταν μια επιλογή που μπορεί να δικαιολογηθεί αν λάβουμε υπόψη τις τότε συνθήκες. Πρώτον επιλέχθηκε μια αδόμητη έκταση, με υψόμετρο και άρα κατάλληλη από υγιεινή άποψη για νοσοκομείο. Και δεύτερον, η έκταση γειτνιάζε με το «δημοτικό» νοσοκομείο και επομένως θα μπορούσε να λειτουργήσει συμπληρωματικά μ' αυτό.

Υπενθυμίζουμε ότι το κτίριο του «δημοτικού» νοσοκομείου κατασκευάστηκε το 1885 με πρωτοβουλία της ελληνορθόδοξου κοινότητας Σερρών και ήταν ένα από τα πρώτα κοινοτικά νοσοκομεία που αναγέρθηκαν στο σημερινό βορειοελλαδικό χώρο. Αναγραφόταν σ' όλους σχεδόν τους επίσημους οδηγούς της εποχής ως ένα από τα επιφανέστερα κτίρια των Σερρών [6]. Λέγεται ότι η οικοδόμησή του στοίχισε 5.000 τουρκικές λίρες και ότι

«ο εφοροεπίτροπος Χατζηδημού μετέβη στην Πόλη και εκεί αφού μελέτησε τα κτίρια των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων 'Μπαλουκλή' επέστρεψε με τα ανάλογα σχέδια», με βάση τα οποία θεμελιώθηκε το νέο νοσοκομείο [7]. Πρόκειται για ένα κτίριο σχήματος Π με νεοκλασικά στοιχεία στις όψεις. Αμφίπλευρη σκάλα οδηγεί -μέσω στεγασμένου εξώστη- στον όροφο. Ο εξώστης αυτός αποκτά ιδιαίτερη σημασία στη συνολική σύνθεση. Το σταυροθόλιο της επιστέγασής του στηρίζεται σε κίονες με υπερυψωμένες βάσεις, ενώ μεταλλικοί ελκυστήρες στο ύψος των κιονοκρανών συνδέουν τα τρία τόξα. Τα ανοίγματα του κτιρίου έχουν τοξωτό υπέρθυρο και φέρουν κορνιζώματα. Οριζόντια ζώνη στο ύψος της στάθμης του ορόφου περιτρέχει το κτίριο, ενώ οι γωνίες των περυσίων τονίζονται με ψευδοκίονες από τραβηχτό επίχρισμα (εικ. 1). Το 1887, στην τελετή των εγκαινίων του νεοδημιού ιδρύματος, που διέθετε 40 κλίνες, ο κ. Κοντός, μέλος της εφορευτικής επιτροπής του νοσοκομείου, παρότρυνε τους συμπολίτες του για την «κατασκευήν ενός καλλιτεχνικού αγάλματος, παριστώντος την ιδέαν της ευσπλαχνίας» (εφ. Νεολόγος, 5-11-1887). Δεν γνωρίζουμε αν η προτροπή τουλοποιήθηκε.

Εικόνα 1 - Στο δεξί άκρο το Νοσοκομείο (πριν το 1913)

Πέρα από το ελληνορθόδοξο νοσοκομείο υπάρχει αναφορά για την ανέγερση ενός στρατιωτικού (;) νοσοκομείου στις αρχές του 20ού αιώνα, πιθανόν στο στρατόπεδο Χαμιδιά στα Σέρρες. Το κτίριο δεν εντοπίστηκε. Γνωρίζουμε όμως ότι η μέριμνα των Οθωμανών για δημόσια νοσοκομεία ήταν μεγάλη και αφορούσε τόσο τα στρατιωτικά, όσο και τα πολιτικά νοσοκομεία [8]. Υπήρχε στα Σέρρες ιδιαίτερο κτίριο για δημόσιο οθωμανικό νοσοκομείο; Φαίνεται πως όχι τουλάχιστον μέχρι το 1893, αν κρίνουμε από μια είδηση που αναφέρει ότι, ο Ζαδέ Αχμέτ εφένδης, ένας από τους ουλεμάδες των Σερρών, δώρισε το σπίτι του στην Κυβέρνηση για να το μετατρέψει σε νοσοκομείο (εφ. The Levant Herald, 18-12-1893). Την έλλειψη δημοσίου οθωμανικού νοσοκομείου στην πόλη των Σερρών ήλθε να καλύψει γύρω στα 1910 μια πρωτοβουλία του τότε δημάρχου Μεχμέτ Ακίλ Βέη. Η θεμελίωση του δημοτικού νοσοκομείου στην περιοχή Τσομπλέκ

Ντερέ σε σχέδια του αρχιτέκτονα Ιωάννη Κύρου και με κόστος 2.200 τ.λ. έχει καταγραφεί στον τύπο της εποχής (Τζανακάρης, 1991: 199, πρβλ. εφ. *Αστήρ*, φ. 10-8-1910). Αν το δημοτικό νοσοκομείο αναγέρθηκε στην περιοχή Τσομπλέκ Ντερέ ή αν τελικά χωροθετήθηκε ανατολικότερα, στην περιοχή Τσέλιου και αν ταυτίζεται με το τουρκικό νοσοκομείο «Λοιμωδών Νόσων», όπως αναφέρει ο γιατρός Χρίστος Ν. Χρησιτίδης, μένει να διερευνηθεί [9].

III. ΤΑ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Το ελληνορθόδοξο νοσοκομείο του 1885, το μοναδικό της πόλης των Σερρών μέχρι το γύρισμα του αιώνα, αν και υπέστη σοβαρές ζημιές κατά τον εμπρησμό του 1913, δεν καταστράφηκε ολοσχερώς και έτσι λειτούργησε ως «στρατιωτικό» νοσοκομείο από τον ελληνικό στρατό, στα πρώτα δύσκολα χρόνια μετά την ενσωμάτωση της περιοχής στο ελληνικό κράτος, ενώ ένα προϋπάρχον οθωμανικό κτίριο, επί της σημερινής οδού Βενιζέλου, χρησιμοποιήθηκε πρόσκαιρα ως πολιτικό νοσοκομείο με την ονομασία «Ευαγγελισμός». Με την ίδια χρήση, ως «στρατιωτικό» νοσοκομείο, χρησιμοποιήθηκε το κτίριο και από τους Βουλγάρους κατά τη δεύτερη βουλγαρική κατοχή (1916-1918).

Επισημαίνουμε ότι η πίεση για νοσηλευτική περίθαλψη στα χρόνια του μεσοπολέμου ήταν ιδιαίτερα αυξημένη.

Εικόνα 2 - Στο βάθος το Νοσοκομείο και αριστερά η περιοχή του «λόφου μηχανικού» γύρω στα 1918 (Τζανακάρης, 1991)

Η ελονοσία, οι κακές συνθήκες διαβίωσης, η οικονομική καχεξία επιδείνωναν την κατάσταση. Εκείνα τα δύσκολα χρόνια το στρατιωτικό νοσοκομείο παραχώρησε δεκατέσσερις κλίνες στους απόρους της πόλης -που δεν είχαν πού να νοσηλευτούν- και ο Δήμος Σερρών αναγκάζεται εκτός από το «λαϊκό φαρμακείο» να διατηρεί για λογαριασμό των δημοτών του για πολλά χρόνια και έναν αριθμό κλινών στο δημοτικό νοσοκομείο Θεσσαλονίκης [10]. Παράλληλα το 1925 με

πρωτοβουλία του Νομάρχη και του Μητροπολίτη Σερρών αποφασίστηκε η δημιουργία ενός δημοτικού «προσφυγικού» νοσοκομείου. Το «προσφυγικό» νοσοκομείο δυναμικότητας 30 κλινών στεγάσθηκε - σε συνεννόηση και συνεργασία με το Υπουργείο Πρόνοιας- σ' ένα παλιό τουρκικό σχολείο και αργότερα καπνομάγαζο στη συνοικία Γαζή Εβρενός. Αρχιτέκτων των διαρρυθμίσεων του προσφυγικού νοσοκομείου ήταν ο γνωστός Κωνσταντινοπολίτης αρχιτέκτων Περικλής Φωτιάδης, που είχε μετοικήσει στην Αθήνα και υπηρετούσε ως τεχνικός υπάλληλος στην ελληνική Διεύθυνση Υγιεινής.

Στο πλαίσιο αυτής της ασφυκτικής πίεσης για εξεύρεση λύσης στο νοσηλευτικό πρόβλημα των Σερρών, δεδομένου ότι είχαν προχωρήσει και τα μεγάλα εξυγιαντικά έργα του Στρυμόνα, φαίνεται ότι αποφασίστηκε να αναγερθεί νέο «στρατιωτικό» νοσοκομείο, ώστε να αποδοθεί το προϋπάρχον νοσηλευτήριο της ελληνορθόδοξης κοινότητας και πάλι στους πολίτες των Σερρών [11]. Εξάλλου η ανάπτυξη εγκαταστάσεων κοινωνικού εξοπλισμού υπήρξε από τις σημαντικότερες πρωτοβουλίες που σφράγισαν το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού των βενιζελικών κυβερνήσεων [12]. Η μέριμνα για τη δημόσια υγεία και η ανέγερση νοσοκομείων, εξοχικών θεραπευτηρίων/σανατορίων κ.λπ. υπήρξαν τα εργαλεία μιας κοινωνικής πολιτικής, που στόχευε στην ανακούφιση των ασθενέστερων τάξεων και την ενσωμάτωση των προσφύγων. Στην ευρύτερη περιοχή των Σερρών προβλέφθηκε με τον νόμο 4064/1929 και ένα από τα πρώτα Σανατόρια. Μια είδηση γι' αυτό το Σανατόριο σταχυολογούμε από την εργογραφία του αρχιτέκτονα Π. Φωτιάδη, όπου περιλαμβάνεται και μια μελέτη για το Σανατόριο «Ραχοβίτσας» (1932). Πρόκειται προφανώς για ένα κτίριο στην ομώνυμη περιοχή, στο Μενοίκιο όρος, μια περιοχή με εξαιρετικό κλίμα, κατάλληλη για τέτοια χρήση, που δυστυχώς δεν υλοποιήθηκε [13].

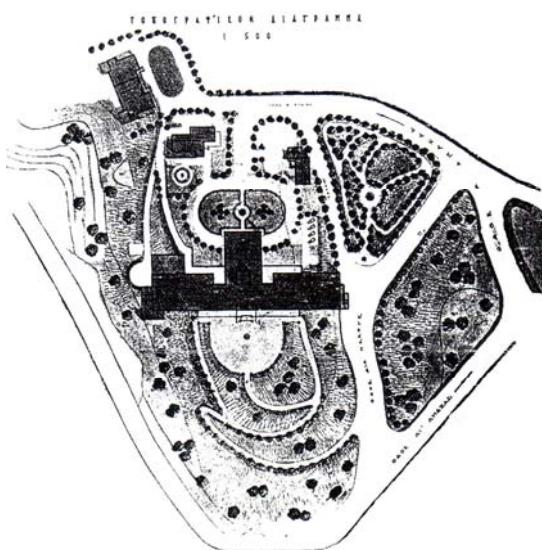
Πρέπει να τονίσουμε ότι η ευρύτερη περιοχή του «λόφου μηχανικού» την εποχή εκείνη ήταν ένα απέραντο εργοτάξιο. Με την επικάλυψη του χειμάρρου της Κλοποτίστας, τη χάραξη του σχεδίου και τη διανομή των οικοπέδων της πυρκαϊουστου, ξεκινά από το 1924 και μετά μια ξέφρενη ανοικοδόμηση. Ο νέος ναός της Αγίας Παρασκευής, το επιβλητικό μέγαρο της Εθνικής Τράπεζας, το νέο Μητροπολιτικό Μέγαρο, το Γυμνάσιο Αρρένων και πλήθος ιδιωτικών κατοικιών αναγέρθηκαν ταχύτατα μέχρι τις αρχές του '30. Σ' εκείνη την εποχή πρέπει να ανάγουμε και την εγκατάσταση στο ύψωμα ενός μικρού κτιρίου του στρατού, που εμφανίζεται σε μεταγενέστερους χάρτες με την ονομασία «σταθμός μηχανικού» (χάρτης 4). Στη θέση του «σταθμού» κτίστηκε αργότερα επιβλητική κατοικία για τον εκάστοτε διοικητή της Μεραρχίας Σερρών. Από την ύπαρξη του συγκεκριμένου κτιρίου πιθανότατα να

δόθηκε και στο ύψωμα ο χαρακτηρισμός «λόφος μηχανικού».

IV. ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΤΟΥ «ΝΕΟΥ» ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ (1933)

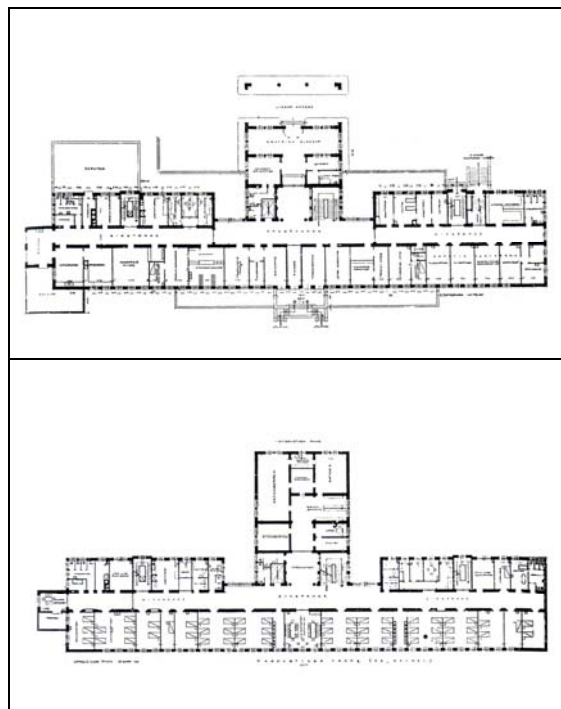
Ο Ανδρέας Αντ. Κριεζής, ο αρχιτέκτονας που σχεδίασε το ανεκτέλεστο στρατιωτικό νοσοκομείο Σερρών βρισκόταν την εποχή εκείνη στην ακμή της καριέρας του [14]. Το μέγαρο Χρυσικόπουλου στην οδό Σταδίου, το κτίριο της Βρετανογαλλικής Τράπεζας, το πολυώροφο κτίριο Καλλιμασιώτη στη γωνία των οδών Μητροπόλεως και Καπνικαρέας, η πολυκατοικία επί των οδών Πατησίων 29 και Καποδιστρίου, η ιδιόκτητη οικία του στην οδό Μαραθώνος στην Εκάλη, το μέγαρο του Αρσακείου στο Ψυχικό, η μελέτη και η επίβλεψη των μεταρρυθμίσεων των παλιών ανακτόρων σε μέγαρο Βουλής και Γερουσίας (1930-1935) συγκαταλέγονται μεταξύ των έργων του. Ασχολήθηκε επίσης με τη μελέτη του ξενοδοχείου «Πεντελικόν» στην Κηφισιά και του κινηματοθεάτρου «Ορφεύς» στην Αθήνα. Σε συνεργασία με άλλους αρχιτέκτονες εκπόνησε τη μελέτη του γενικού νοσοκομείου Αθηνών, των στρατιωτικών νοσοκομείων Πατρών και Αθηνών και ιδιωτικών κλινικών [15].

Το κτίριο προβλεπόταν να κτισθεί στο μέσον του λόφου. Ο Κριεζής ενσωματώνει στο σχέδιο του στρατιωτικού νοσοκομείου Σερρών και την ανάπλαση της ευρύτερης περιοχής. Δύο γειτονικά οικοδομικά πολύγωνα εντάσσονται στο συνολικό σχεδιασμό ως ελεύθεροι χώροι πρασίνου. Διαχωρίζεται η κυκλοφορία πεζών και τροχοφόρων. Προβλέπεται οδός «διά πεζούς» και οδός «δί' άμαξας» (εικ. 3). Είναι σαφής η διάθεση να τονιστεί η υγιεινή πλευρά της επέμβασης.

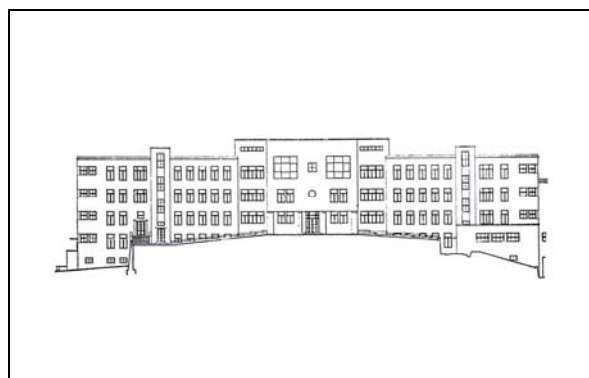

Εικόνα 3 - Το σχέδιο Γενικής Διάταξης του Νοσοκομείου (Τεχνικά Χρονικά, 1933)

Στο σχέδιο Γενικής Διάταξης (με ημερομηνία σχεδίασης: Απρίλιος 1932) εμφανίζεται το κυρίως κτίριο, το φθισιατρείο, το κτίριο των λοιμωδών νόσων, εκκλησία και μικρό κτίριο στάβλου και φύλακα. Το τριώροφο κτίριο του νοσοκομείου έχει κάτοψη σε σχήμα Ταυ. Η είσοδος γίνεται από σκεπαστό πρόπυλο στην κεραία του Ταυ (εικ. 4, 5). Φαρδύς εγκάρσιος διάδρομος διαχωρίζει τη νότια ζώνη (όπου βρίσκονται οι θάλαμοι των ασθενών) από τη βορινή (όπου βρίσκονται κυρίως τα εργαστήρια και οι βοηθητικοί χώροι).

Εικόνα 4 - Κάτοψη ισόγειου- α' ορόφου (Τεχνικά Χρονικά, 1933)

Εικόνα 5 - Βορεινή όψη (Τεχνικά Χρονικά, 1933)

Παρόμοιες επιλογές έκανε ο αρχιτέκτονας λίγα χρόνια νωρίτερα σχεδιάζοντας το δυναμικότητας 140 κλινών στρατιωτικό νοσοκομείο Πατρών (1930). Σε σύγκριση με το νοσοκομείο Πατρών η λύση για το νοσοκομείο των Σερρών εμφανίζεται περισσότερο ευρηματική, τόσο ως προς την τυπολογία της κάτοψης (είσοδος από πυλωτή προς την κεραία του

Ταυ), όσο και ως προς την αρχιτεκτονική έκφραση (στοιχεία μοντερνισμού στη βορινή όψη), σε σχέση με την πιο κλασικιστική σύνθεση των Πατρών [16]. Όμως τα εμφανή αρχαιολογικά ίχνη της περιοχής δεν ελήφθησαν υπόψη και αυτό πρέπει να προστεθεί στα αδύνατα σημεία του σχεδιασμού. Όπως και οι έντονες κλίσεις που επιβαρύνουν την υλοποίηση λύσεων με μεγάλους και αδιάσπαστους όγκους, όπως αυτή που προτάθηκε. Αποτελούσε άραγε η συγκεκριμένη επιλογή ένδειξη μιας «τυποποίησης» στο σχεδιασμό των νοσηλευτηρίων εκείνης της εποχής; Αποτελούσε μια πρώτη διατύπωση «προθέσεων» για το συγκεκριμένο τεχνικό έργο; Η δημοσίευση της μελέτης αποτελούσε πρωτοβουλία του αρχιτέκτονα;

Πάντως είτε ως αποτέλεσμα τεχνικών δυσκολιών, είτε ως αποτέλεσμα των ρευστών οικονομικο-πολιτικών συνθηκών των επόμενων ετών, το σχέδιο για το στρατιωτικό νοσοκομείο Σερρών παρέμεινε ανεκτέλεστο. Κατά το υπόλοιπο διάστημα του μεσοπολέμου λειτούργησαν μόνο το παλιό ελληνορθόδοξο νοσοκομείο και το «προσφυγικό». Το τελευταίο με το νόμο 965/1937 θα αλλάξει νομικό καθεστώς και θα μετονομαστεί σε Κρατικό Νοσοκομείο Σερρών. Ακολούθησαν τα ταραγμένα χρόνια του β' παγκοσμίου πολέμου και η νέα βουλγαρική κατοχή. Το προσφυγικό νοσοκομείο διαλύεται. Οι Βούλγαροι χρησιμοποιούν για τις ανάγκες τους ξανά το πρώην ελληνορθόδοξο νοσοκομείο στους πρόποδες του Κουλά. Μετά τον πόλεμο έγινε μια προσπάθεια ανασύστασης και επαναλειτουργίας του άλλοτε «προσφυγικού» νοσοκομείου και ως πλέον κατάλληλος χώρος επιλέγονται τα νεόδμητα γραφεία της εταιρείας John Monks & Sons- Ulen Sons & Co. Το νοσοκομείο στη νέα του θέση ονομάζεται στην αρχή «Κρατικό», λίγο αργότερα «Λαϊκό» και αρχίζει να λειτουργεί τον Σεπτέμβριο του 1944 με 120 κρεβάτια. Το 1955 το παλιό ελληνορθόδοξο νοσοκομείο μετατράπηκε σε διδακτήριο και η περιοχή άλλαξε χαρακτήρα.

Χάρτης 6 - Η σημερινή κατάσταση (πηγή: αρχείο Δήμου Σερρών).

V. ANTI EPIΛOΓOY

Η περιπτώσιολογική μελέτη του «λόφου μηχανικού» επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι οι αλλαγές χρήσεων γης μετασηματίζουν το αστικό τοπίο. Σήμερα ο «λόφος μηχανικού» έχει χάσει τη δεσπόζουσα θέση που κατείχε άλλοτε στην τοπογραφία της ευρύτερης περιοχής. Έχει οικοπεδοποιηθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος του και δεν λειτουργεί ως ζώνη περιαστικού πρασίνου, όπως κάποιοι είχαν ονειρευτεί κατά τη δεκαετία του '20. Ούτε ως περιοχή χωροθέτησης νοσηλευτηρίων λειτούργησε, όπως κάποιοι επιχειρήσαν να τον μετατρέψουν κατά τη δεκαετία του '30. Το βυζαντινό τείχος λίγοι το βλέπουν, πνιγμένο στα χόρτα και την εγκατάλειψη. Το πράσινο δεν το αντιλαμβάνεται κανείς αν είναι δημόσιο ή ιδιωτικό. Κανείς δεν το επισκέπτεται. Κανείς δεν το απολαμβάνει. Η μεγάλη στέρνα νερού παραμένει παροπλισμένη, γιατί το δίκτυο ύδρευσης έχει επανασχεδιασθεί. Η κατοικία του διοικητή της ταξιαρχίας Σερρών εξακολουθεί να στέκεται σιωπηλή, επιβλητική και απροσπέλαστη. Ο «λόφος μηχανικού» είναι ακόμη εκεί για να υπενθυμίζει σ' ολόένα και λιγότερους τις μεταλλαγές, τις συγκυρίες, τα σχέδια που διαμορφώνουν το παλίμψηστο κάθε πόλης με πολύχρονη ιστορία, όπως είναι η πόλη των Σερρών. Το παλίμψηστο πάνω στο οποίο κάθε γενιά επιχειρεί να γράψει τη δική της ιστορία.

VI. ANAΦOPEΣ

- [1] Α. Κριεζής, "Το στρατιωτικό νοσοκομείο Σερρών", *Τεχνικά Χρονικά*, έτος Β' / III, 1η Μαρτίου 1933, αρ. 29.
- [2] Σ. Δαδάκη, "Η βυζαντινή οχύρωση των Σερρών", στα πρακτικά του συνεδρίου *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Δήμος Σερρών 29-9-1993/3-10-1993, Σέρρες 1998, 175-197
- [3] Κ. Παπακυριάκου, *Ναοί της πόλης των Σερρών, καταστραφέντες και μη επανεγερθέντες*, Ιερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτας, Σέρρες 2006.
- [4] Α. Γερόλυμπου, «Μια πρότυπη πολεοδομική επέμβαση. Ο ανασχεδιασμός των Σερρών, 1913-1920» στο Αλ. Γερόλυμπου, Α. Θεοδορίδου (επιμ.), *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, Σέρρες 2008, 25-59, 199-254.
- [5] Α. Θεοδορίδου «Η ανοικοδόμηση της πόλης των Σερρών κατά το μεσοπόλεμο» στο Αλ. Γερόλυμπου, Α. Θεοδορίδου (επιμ.), *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, Σέρρες 2008, 199-254.
- [6] Εγκυκλοπαιδικό Ημερολόγιον «Ο Φάρος της Ανατολής» του έτους 1901, Κωνσταντινούπολη 1900, σ. 297: «Εκ των δημοσίων ιδρυμάτων της πόλεως άξιον ιδιαίτερας μνείας τυγχάνει το από εκατονταετίας όλης λειτουργούν εν αυτή Νοσοκομείον της Ελλ. Ορθοδόξου Κοινότητος, όπερ προ δεκαπενταετίας ανοικοδομηθέν εις τόπον και τρόπον οριζόμενον υπό των νεωτέρων διατάξεων της

- επιστήμης...». Επίσης βλ. *Annuaire Oriental du Commerce, de l'Industrie, de la Administration et de la Magistrature* (1900), Οδηγός της Ελλάδος του Ν. Γ. Γυγλέση (1910-1911) και Μακεδονικών Ημερολόγιον, 1909.
- [7] Β. Τζανακάκης, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Α' Σέρρες 1991, 129.
- [8] Από τα στρατιωτικά νοσοκομεία της ύστερης τουρκοκρατίας αναφέρουμε ενδεικτικά την ανέγερση του στρατιωτικού νοσοκομείου Θεσσαλονίκης (1886-1890) και Κοζάνης (1907-1912). Όσον αφορά τα πολιτικά νοσοκομεία, τα επονομαζόμενα Guraba ή Διεθνή ή Νοσοκομεία των Ξένων ή Δημοτικά/Baladiye αναφέρουμε το σωζόμενο Hamidiye (αργότερα Δημοτικό) Θεσσαλονίκης (1902-1904) και τα κατεδαφισμένα σήμερα Guraba της Κομοτηνής (1883), των Ιωαννίνων (1893), της Δράμας (189/- 1905) και της Καβάλας (1896-1898).
- [9] Σε δημοσίευμα του Σερραίου γιατρού Χ. Χρηστίδη (εφημ. *Ελευθερη Φωνή*, 28-10-1933, σ. 14) αναφέρονται τα εξής: «Νοσηλευτικό Ίδρυμα της Τουρκικής Υπηρεσίας υπήρξε και έξω της πόλεως παρά την θέσιν Τσέλιου κείμενον Νοσοκομείον Λοιμωδών Νόσων, εγκατεστημένον εις περιορισμένων διαστάσεων πλην τελείως απομονωμένον κτίριον...Το κτίριο τούτο περιελθόν εις το Ελληνικόν Δημόσιον μετετράπη εις Εθνικόν Ορφανοτροφείον Αρρένων εμεγεθύνθη μετέπειτα εις ύψος και κατ' επέκτασιν διά οικοδομησεως διαφόρων νεωτέρων διαμερισμάτων και διά προσθήκης εν τω περιβόλω αυτού και άλλων εξαρτημάτων και χρησιμοποιείται σήμερον ως Εθνικόν Αγροτικόν Ορφανοτροφείον».
- [10] Κ. Πολυζωΐδης, *Νοσηλευτικά Ίδρύματα Θεσσαλονίκης*, εκδ. Ιατρικού Συλλόγου Θεσσαλονίκης: Θεσσαλονίκη, 1998.
- [11] Γ. Ν. Κωνσταντίνου, *Η ιστορία των στρατιωτικών νοσοκομείων στη νεότερη Ελλάδα*, Διδ. Διατριβή, ΑΠΘ, 2009, σσ. 403-410.
- [12] Σ. Τσόκας, *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και το εγχείρημα του αστικού εκσυγχρονισμού 1928-1932*, Αθήνα 2002.
- [13] Αντί για το Σανατόριο στη Ραχοβίτσα αναφέρθηκε μικρό Σανατόριο στην Καβάλα, από την εκεί Ιατρική Εταιρεία «Ιπποκράτης». Στα 1937 το Σανατόριο Καβάλας ανακαινίσθηκε εκ βάθρων και πήρε την ονομασία «Ελπίς».
- [14] Ο Ανδρέας Αντ. Κριεζής (1887-1973) γεννήθηκε στην Αθήνα, σπούδασε στο ΕΜΠ (1905) και στην Ανωτάτη Βασιλική Ακαδημία του Μονάχου (1912). Αρχισε να εργάζεται το 1914 διατηρώντας δικό του αρχιτεκτονικό γραφείο. Πηγή πληροφοριών: Βιογραφικό Λεξικόν Ελλήνων Τεχνικών, 1961, έκδ. περιοδικού *Αρχιτεκτονική* και Μητρώο Μελών Τ.Ε.Ε. (αφ. 605).
- [15] Ως έργα του Κριεζή στην Εκάλη αναφέρονται οι οικίες: Θ. Δημαρά, Μ. Ευλαμπίου, Γ. Ιατρού, Μ. Καϊρη, Π. Μακρή, Α. Μελέγκοβιτς, Δ. Νομικού, Α. Παπαδάτου. Βλ. Ιωαν. Ν. Κουμανούδης, *Η Εκάλη που έφυγε, (1920-41)*, έκδ. ΤΕΕ, 2001, σ. 99.
- [16] Α. Κριεζής, «Το στρατιωτικόν νοσοκομείον Πατρών», *Τεχνικά Χρονικά*, Δεκ. 1932, έτ. Α', τ. 2, τχ. 23-24, σσ. 1219-1222.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Λίλα Θεοδωρίδου - Σωτηρίου

Τμήμα Γεωπληροφορικής & Τοπογραφίας
Τεχνολογικός Εκπαιδευτικός Ίδρυμα Σερρών
Τέρμα Μαγνησίας
62124 Σέρρες - ΕΛΛΑΣ

Τηλ.: 2321049161, Φαξ: 2321049117

E-mail: mthead@teiser.gr

Χωρογραφίες/ Τόμος 1/ Αρ. 1 / 2010 – σελ 41-47